

УДК 930.251.КРИП'ЯКЕВИЧ

*Ярослав ФЕДОРУК***АРХІВ ІВАНА КРИП'ЯКЕВИЧА**

Іван Петрович Крип'якевич (1886–1967) – це без сумніву знакова постать в українській історичній науці та культурному житті першої половини ХХ ст. Величина цієї фігури полягає не лише в тому, що історик своїми працями вніс великий внесок в розвиток науки. Не менш важливим є організаційний бік його діяльності, виховання молоді, якій Іван Петрович зумів передати свої знання і зберегти таким чином безперервність наукових і методологічних засад школи, формованої на кращих традиціях наддніпрянських та галицьких науково-освітніх, громадсько-культурних установ середини ХІХ – початку ХХ ст. Всеохопність Івана Крип'якевича у наукових зацікавленнях, широта зв'язків історика з діячами науки та культури різних поколінь є особливими прикметами його творчої біографії. У цій площині Архів Івана Крип'якевича є тим джерелом, з якого кожен сучасний дослідник може почерпнути для себе багато корисного і повчального матеріалу.

У середовищі українських істориків домашній архів Івана Крип'якевича вже досить тривалий час оповитий пеленою загадковості – усі знають, що цей архів цілісно зберігся до нашого часу, однак невідомим залишається зміст і характер його документів. У науковій літературі такий стан відображено у вигляді різних гіпотез і припущень. Наприклад, якщо сучасні дослідники історії науки першої половини ХХ ст. не могли віднайти тих чи інших матеріалів, дотичних або до біографії Івана Петровича, або до середовища, в якому він жив і працював, то підсвідомо виникало запитання: а чи немає, часом, цих матеріалів у домашньому архіві Крип'якевича? Так, І. Гирич ішов цим шляхом, коли намагався віднайти списки джерел, виписані І. Крип'якевичем під час його архівних пошуків у варшавських рукописних збірках на початку ХХ ст. (бібліотеки Красінських, Замойських, Пшездзецьких, Варшавського університету)¹; М. Дядюк, вивчаючи проекти І. Крип'якевича щодо утворення у 1930-х роках Інституту українознавства при НТШ, припускала, що деякі документи на цю тему зберігаються в домашньому архіві історика²; Н. Бортняк під час публікації листів І. Крип'якевича до С. Томашівського, що зберігаються в особистому фонді ЦЦА у Львові С. Томашівського (ф. 368), подаючи лише два листи С. Томашівського до І. Крип'якевича з фонду І. Крип'якевича (ф. 357), зазначала, що основний пласт листів Томашівського повинен зберігатися “[...] у родинному архіві

¹ *Гирич І.* Організація М. С. Грушевським археографічної роботи у львівський період життя й діяльності (1894–1914 рр.) // Український історичний журнал. – 1997. – № 1. – С. 79, 85 (прим. 41).

² *Дядюк М.* Комісія Старої історії України НТШ у Львові (За матеріалами записників Осипа Назарука, 1935–1936 рр.) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / Відп. ред. Я. Ісаєвич; упор. Ф. Стеблій. – Львів, 2001. – Вип. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. – С. 307.

Крип'якевичів”³; Г. Зленко, досліджуючи взаємини І. Крип'якевича та М. Слабченка, також задавав риторичне запитання: “Чи внесе якусь ясність у стосунки Михайла Слабченка та Івана Крип'якевича архів останнього?”⁴ Та й сам автор цих рядків, вивчаючи свого часу біографію одного з близьких друзів і співробітників Івана Крип'якевича – Василя Гарасимчука, припускав, що архів В. Гарасимчука, у якого не було спадкоємців і похороном якого у вересні 1944 р. займався І. Крип'якевич коштом Академії наук УРСР, міг зберігатися в домашньому архіві останнього.

Іван Петрович дуже скрупульозно ставився до свого архіву, збираючи його протягом цілого свого життя, починаючи ще з гімназійних років. Спогади, щоденникові записи, листування, документи, пов'язані з науково-організаційною та громадською діяльністю, усе це збиралося істориком і сортувалося тематично в окремих папках. Працею над впорядкуванням цих папок Іван Петрович зайнявся систематично після виходу на пенсію у 1962 р. з посади директора Інституту суспільних наук АН УРСР. Ю. Сливка, наприклад, згадує з цього приводу такий дотепний епізод: “Десь у листопаді 1966 року черговий раз я навідався до Івана Петровича [додому]. Зайшов у кабінет і бачу зміни. Велика полиця майже повністю обставлена гарно розташованими папками. Питаю, що б це означало? А Іван Петрович, посміхаючись, каже: «Це для того, щоб архівістам було менше роботи»”⁵.

Саме за цей період першої половини 1960-х рр. на папках архіву трапляються часті написи І. Крип'якевича про дату їх упорядкування. Наприкінці життя цю роботу допомагав батькові здійснювати його старший син – Петро-Богдан Крип'якевич, який, крім цього, в час загострення хвороби Івана Петровича у 1966–1967 рр. відповідав на листи до батькових адресатів.

Богдан Іванович зайнявся впорядкуванням архіву батька після квітня 1967 р. – нотатки на деяких папках засвідчують, що цю працю він почав уже в травні-червні. Зберігаються навіть конверти (папка № 329), укладені Б. Крип'якевичем через кілька місяців після смерті Івана Петровича, з надписами на цих конвертах рукою Богдана Івановича про те, що в одному з них є записки Івана Петровича, вийняті з кишені піджака, а в іншому – з портфеля. У цій самій папці зберігається останній, ймовірно, підпис Івана Крип'якевича на клаптику паперу з занотованою Богданом Івановичем датою: квітень 1967 р.

Упродовж 60 – кінця 80-х років родина Івана Петровича ретельно оберігала його архів. У цьому, напевно, виявилось не лише бажання зберегти документи, що були джерелами як до біографії самого історика, так і до історії науки тієї епохи, з якою ім'я Івана Петровича нерозривно пов'язане. Зберігання архіву було, насамперед, громадянською позицією родини, як, зрештою, і дружні стосунки з “неблагонадійними” на той час Іваном Світличним, Євгеном Сверстюком, родиною Калинців та іншими. За таку позицію доводилося переживати кагебістські обшуки (як, наприклад, у 1972 р.), допити Романа Івановича в КГБ у Києві та

³ Бортняк Н. З листування І. Крип'якевича та С.Томашівського (червень 1922 – червень 1939 рр.) // Там само. – С. 395.

⁴ Зленко Г. Про один творчий перегук Івана Крип'якевича і Михайла Слабченка // Там само. – С. 873, 869; *його ж.* Перегук істориків // Вечерня Одеса. – 2004. – №15. – 29 янв. – (192 сходинок: Літературно-публіцистичний додаток. – № 50).

⁵ Сливка Ю. Академік Іван Петрович Крип'якевич: учитель, вчений, керівник наукового колективу // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 8. – С. 607–608.

його переслідування на роботі у Львові, після чого його змусили звільнитися з Фізико-механічного інституту, і т. д.⁶ Під час таких обшуків з домашнього архіву іноді вилучалися деякі документи з україніки, зокрема XVII–XVIII ст., що їх Іван Петрович зберігав у себе вдома, ймовірно, як припускав Я. Ісаєвич, вболіваючи за їхню долю в радянських бібліотеках⁷. Матеріали вилучалися також під час обшуків у родині о. Артемія Цегельського (наприклад, у вересні 1969 р. або у квітні 1981р.), про що свідчать записи о. Артемія про такі вилучені матеріали на полях машинописної статті І. Крип'якевича про рід Крип'якевичів.

Протягом всього цього складного періоду родина підтримувала тісні взаємини у справі збереження й опису архіву з одним із найближчих співробітників Івана Петровича – Іваном Лукичем Бутичем, який сам у цей час, у 1971 р., був відлучений від роботи в Науково-видавничому відділі Архівного управління МВС УРСР.

У 70-х роках до Богдана Івановича почали надходити листи з Києва з пропозиціями передати архів батька у фонди Архіву академіків (два таких листи за 1978 р. і чернетку відповіді П.-Б. Крип'якевича див. у папці №340). Однак у родині добре розуміли, що в архіві є багато документів, які не можна було давати на зберігання тодішній державі. Крім того, архів Івана Петровича мав належати Львову, оскільки його документи стосувалися, насамперед, історії історичної науки в західноукраїнському регіоні. Через це Богдан Іванович відмовлявся від таких пропозицій і відтягував час під тим приводом, що в архіві його батька є дуже багато родинних документів, які перед передачею, нібито, треба було відділити від наукових паперів. “Справою, яка Вас цікавить, – писав він до Архіву Президії ЛН УРСР у листопаді 1978 р., – і в якій я повинен Вам допомогти, я поки що не міг активно зайнятись. Причина – поганий стан мого здоров'я. [...] Для того ж, щоб підготувати документи мого батька для передачі в Архів Академії наук, необхідно провести ще велику роботу по впорядкуванню, і я цієї роботи зараз не в стані швидко виконати” (папка № 340).

Наприкінці 1960-х років Богдан Іванович виявив перші ініціативи для посмертного видання недрукованих праць І. Крип'якевича з машинописів, що зберігалися в його архіві. На початку 1970-х років за допомогою Я. Ісаєвича почалася робота з підготовки до друку монографії “Галицько-Волинське князівство”. Щоправда, ця книжка, хоч і була запланована у плані видань “Наукової думки” на 1973 р., проте через політичні причини так і не змогла тоді вийти, і була видана лише у 1984 р.⁸

Після смерті Богдана Івановича у 1980 р. працю над збереженням архіву І. Крип'якевича перейняв Роман Іванович. Його діяльність, пов'язану зі спадщиною Івана Петровича, від початку 80-х років до останнього дня життя можна в загальних рисах окреслити такими основними напрямками:

Популяризація батькових творів. З-поміж багатьох праць, що були видані у цей час, крім згаданої монографії “Галицько-Волинське князівство”, найважливішими, як видається, можна виділити такі, як “Богдан Хмельницький” (Львів, 1990), “Історія України” (Львів, 1990), “Мала історія України” (Львів, 1990), “Історичні проходи по Львові” (Львів, 1991), “Історія українського війська” (Львів, 1992),

⁶ Старак Т. Жертвна діяльність Романа Івановича // Там само. – С. 704.

⁷ Ісаєвич Я. Зі спогадів про Івана Крип'якевича та його синів Петра Богдана та Романа // Там само. – С. 660.

⁸ Там само. – С. 666–667; його ж. Історія Галицько-Волинської держави Івана Крип'якевича // Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. – 2-е вид., випр. і доп. – Львів, 1999. – С. 11.

“Велика історія України” у 2 т. (К.; Львів, 1993), “Історія української культури” (К., 1994), “Всесвітня історія” у 3 кн. (К., 1995) (причому у цій останній праці Р. Крип’якевич та Б. Якимович підготували до друку невидані у 30-х роках частини, що були віднайдені в домашньому архіві) та ін. Багато цих та інших видань супроводжувалися передмовами або післямовами Р. Крип’якевича до батькового тексту. Деякі статті І. Крип’якевича Роман Іванович доповнював своїми знахідками або коментарями, як-от стаття “Матеріали до історії церков Холмщини і Підляшшя”, друкowana в “Пам’ятках України” (1995. – № 3. – С. 40–47), та ін.

Як бачимо, Р. Крип’якевич, перевидаючи основні батькові праці, що не втратили своєї актуальності наприкінці ХХ ст., доклав багато зусиль, аби заповнити лакуну в період великого “голоду” на історичну літературу, що тривав в українському суспільстві наприкінці 1980 – на початку 1990-х років. Крім того, ця праця заново відроджувала фігуру Івана Петровича як науковця, організатора науки й опікуна молодих дослідників, очищала світогляд історика від нашарувань радянської ідеології, з якою йому доводилося рахуватися в останні десятиліття свого життя.

Надання історикам матеріалів з домашнього архіву для наукового опрацювання, у т. ч. листів різних діячів до І. Крип’якевича, видання джерел та ін. Одним з найвдаліших прикладів такої співпраці можна вважати збірник документів, виданий М. Капралем, “Львівська Русь в першій половині ХVI ст. Дослідження і матеріали” (Львів, 1994. – 392 с.), а у виданнях епістолярію – власноручно підготовлені до друку листи М. Грушевського до І. Крип’якевича, Юра Меженка, упорядковані М. Вальо⁹, та ін. Зрештою, Р. Крип’якевич тут зберігав традицію, встановлену ще самим Іваном Петровичем, який для наукового використання часто давав довіреним людям чи студентам, котрі до нього зверталися за порадами, папки з архіву і навіть деякі свої неопубліковані статті або бібліографію з картотеки¹⁰. Ці папки іноді не поверталися назад в архів, а – за його дорученням – передавалися у ЦДІА у Львові¹¹

Участь у наукових проєктах Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, Інституту суспільних наук (пізніше – українознавства) НАН України, Наукового Товариства ім. Шевченка та інших інституцій та організацій. Не всі ці ідеї вдалося реалізувати. Зокрема, тут можна згадати про нездійснений проєкт перевидання в одному збірнику “Студій над державою Богдана Хмельницького” разом з цілою низкою статей І. Крип’якевича до історії Хмельниччини, зміст якого укладався нами з Романом Івановичем незадовго перед його смертю. Р. Крип’якевич виношував також плани, які також не здійснилися, щодо нового, третього, видання “Історичних проходів по Львові” та ін.

⁹ Лист Юрія Меженка до львів’ян / Упор. М. Вальо. – Львів, 2002. – С. 175–186.

¹⁰ *Пріцак О.* Іван Крип’якевич (1886–1967): (У першу річницю смерті Івана Крип’якевича) // Український історик. – 1968. – № 1-4 (17-20). – С. 86; *його ж.* Спогад про вчителя // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 8. – С. 563; *Домбровський О.* Семінар історії України НТШ у тридцятих роках // Там само. – 1973. – № 1–2 (37–38). – С. 129; *Єдлінська У.* Професор Крип’якевич – мій незабутній натхненник і порадник // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 8. – С. 633; *Ісаєвич Я.* Зі спогадів про Івана Крип’якевича та його синів... С. 661–662; *Крикун М.* Мої наукові пошуки // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 2002. – Вип. 37. – Ч. 1. – С. 36.

¹¹ *Стеблій Ф.* Оборонець академічного статусу Інституту // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 8. – С. 612.

Підготовка до друку рукописних матеріалів з архіву, зокрема спогадів 1946 р., друкованих спочатку уривками в “Українському історичному”, а потім цілісно у збірнику “Україна”¹²; і т. д.

Підготовка до друку своїх статей про І. Крип’якевича, виступи на наукових конференціях та семінарах з науковими розвідками про життєвий і творчий шлях свого батька, зі спогадами.

Зважаючи на великий інтерес до історії української історичної науки, до постаті самого Івана Крип’якевича та його творчої спадщини, що пробудився в дослідників у 1990-х роках після проголошення незалежності України, проблема передачі архіву в державну власність знову стала актуальною. Виникали ідеї про створення Музею Івана Крип’якевича, який, зважаючи на унікальні можливості побудови експозиції, міг би стати справжньою окрасою Львова. Збереглася заява Р. Крип’якевича до голови Комісії з національного відродження Львівської міської ради М. Долинської від 1 грудня 1993 р. про створення “Будинку-музею академіка Івана Крип’якевича”, де, крім архіву історика, мала б також розміститися його велика картотека, бібліотека, а також інші архіви, що зберігалися в домі, – батька Івана Петровича о. Петра-Франца Крип’якевича (теологія), Савини Сидорович, рідної сестри Марії Крип’якевич (етнографія), Петра-Богдана Крип’якевича (хімія), Степана Гайдучка (історія розвитку фізичного виховання і спортивних організацій в Галичині) та ін. Однак ці та інші ініціативи родини (зокрема, щодо створення т. зв. Фонду Івана Крип’якевича), на жаль, залишилися тоді без відповіді, а передача архіву історика у ЦДІА у Львові, себто формування нових архівних справ у вже існуючому там фонді Івана Крип’якевича, не вирішувала проблеми цілісно.

Однак Роман Іванович не припиняв переговорів щодо передачі архіву до ЦДІА у Львові, зокрема з його тодішнім директором Орестом Мацюком, хоча невизначеність ситуації і пасивність наукових та громадських організацій у справі створення Історико-меморіального музею Івана Крип’якевича заводила ці переговори в глухий кут. За свідченням наукового співробітника львівського архіву Івана Сварника, “незадовго до смерті Романа Івановича [...] ми обговорювали з ним питання подальшої долі домашнього архіву. Він був сповнений завзяття й оптимізму, отож волів не віддавати його до ЦДІА, а надалі опрацьовувати наукову спадщину батька”¹³.

Після смерті Романа Івановича знову постало питання щодо опису цього архіву та його долі. Про це йшлося у червні 2004 р. на щорічній академії, присвяченій І. Крип’якевичеві, що проводилася Інститутом українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України з нагоди дня його народження. У колишньому директорському кабінеті Івана Петровича було вирішено створити історико-меморіальну кімнату-музей історика, а на будинку на вул. Винниченка, 24, де він працював майже все своє життя – спочатку в НТШ, а пізніше в Інституті суспільних наук АН УРСР – встановити меморіальну дошку. Прикро про це писати сьогодні, коли збігло більше року часу, але, не зважаючи на таке рішення, в цьому напрямку не було зроблено якихось відчутних кроків.

¹² *Крип’якевич І.* Из спогадів // Український історик. – 1993. – № 1–4 (116–119). – С. 174–176; *його ж.* Спогади (Автобіографія) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 8. – С. 77–140 (комент. с. 126–140).

¹³ *Сварник І.* Особистий фонд Івана Крип’якевича у ЦДІА у Львові // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 8. – С. 896.

Що ж стосується долі архівних збірок, то на червневій академії думка висловлювалася двоюко: або утворити Історико-меморіальний архів-музей І. Крип'якевича, або передати їх в архівну або бібліотечну установу, на основі чого мав би створитися центр опрацювання і вивчення цих матеріалів. Треба визнати, що можливості для утворення такого меморіального музею, на зразок львівських музеїв І. Труша, О. Кульчицької та інших, сьогодні є винятковими, оскільки, крім цих архівів, збережено дуже багато меморіальних речей Івана Петровича, кістяк його бібліотеки. Проте в будинку на вул. Острозьких, 7, де мешкав І. Крип'якевич останні роки і де такий музей доцільно було б створити, зараз живе кілька родин. І хоч подібний досвід можна навести з прикладом Історико-меморіального музею М. Грушевського у м. Києві, коли заради меморіального будинку, в якому жив М. Грушевський на вул. Паньківській, 8, міська рада виділила для переселення мешканців понад п'ятнадцяти квартир, ця ідея все ж сьогодні залишається малореальною. Тому прийнятнішою була пропозиція щодо створення Кабінету Івана Крип'якевича як окремого сектору при Відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, оскільки бібліотечні фонди, на відміну від ЦДДА, можуть цілісно зберігатися як рукописні, так і бібліотечні, мистецькі, бібліографічні та інші збірки, не поділяючи весь масив цієї спадщини. Такий сектор міг би стати осередком дослідження творчої спадщини І. Крип'якевича з перспективою у майбутньому перерости в меморіальний музей.

* * *

Сьогодні в домашньому архіві Івана Крип'якевича – 386 папок (№ 1–391) з документами і матеріалами, посортованими у переважній більшості самим Іваном Петровичем і частково Богданом Івановичем. Невід'ємною частиною цього архіву є картотека Івана Петровича і папки з його публікаціями (№ 392–416). У деяких папках є відсилання І. Крип'якевича до картотеки, наприклад, на заголовку папки № 286 (“Словник зах[ідно]-укр[аїнських] істориків ХІХ–ХХ ст. (див. картотека)”). Попередній її опис робив Б.-П. Крип'якевич (папка № 339), однак досьогодні вона не опрацьована ще належним чином і практично не використовувалася дослідниками. Це переважно бібліографія, згрупована тематично, біографічні й тематичні словники, топоніміка, історичне краєзнавство, виписки з джерел, регести документів і т. д., і т. п.

Публікації І. Крип'якевича розкладені у 25 папках за роками¹⁴. Крім наукових статей, тут зібрано також статті й замітки в періодиці, популярні видання, брошури, художні твори, нотатки, рецензії та ін. Для дослідників творчості І. Крип'якевича ця добірка становить першорядну вагу, оскільки на багатьох примірниках цих відбиток є авторські позначки, написи, нотатки та ін. Наскільки це є важливим, може ілюструвати хоча б такий приклад. На одному з примірників відбитки І. Крип'якевича “Гетьман Петро Дорошенко” (Історична бібліотека “Просвіти”; – Львів, 1925. – Ч. 8. – С. 3–14) у тексті червоним олівцем відзначено цілі абзаци і окремі речення. На титулі брошури записка для автора (підпис нерозб.): “Дорогий Товаришу! Місця

¹⁴ Папки № 392 (1905–1907 pp.), 393 (1908 p.), 394 (1909–1910 pp.), 395 (1911–1912 pp.), 396 (1913–1914 pp.), 397 (1915–1916 pp.), 398 (1917 p.), 399 (1918 p.), 400 (1919–1921 pp.), 401 (1922–1923 pp.), 402 (1924 p.), 403 (1925–1926 pp.), 404 (1927–1928 pp.), 405 (1929 p.), 406 (1930–1931 pp.), 407 (1932–1933 pp.), 408 (1934–1935 pp.), 409 (1936 p.), 410 (1937–1938 pp.), 411 (1939 p.), 412 (1940–1941 pp.), 413 (1941–1944 pp.), 414 (1945–1954 pp.), 415 (1955–1967 pp.), 416 (Рецензії).

зазначені червоним олівцем сконфісковані прокураторією”. Коло цієї записки І. Крип’якевич занотував: “Перед конфіскацією (одинокий примірник!)”¹⁵.

Таких прикладів можна навести чимало і фактом залишається, що ці папки, поряд з описами публікацій І. Крип’якевича, що зустрічаються в архіві, є основним джерелом для укладання його повної бібліографії з усіма авторськими нотатками на маргінесах публікацій. Слід визнати, що найповніша на сьогоднішній день бібліографія І. Крип’якевича¹⁶ потребує багатьох доповнень і уточнень, зокрема працями, що в ній не згадані, й така спроба вже зроблена¹⁷.

Окрім матеріалів, безпосередньо пов’язаних з життям та діяльністю І. Крип’якевича, у його архіві зберігаються також деякі документи XVI–XVIII ст. (можна, зокрема, згадати важливі документи з архіву преорської парохії XVIII–XIX ст. Томашівського повіту на Холмщині (папка № 375)), гравюри XVII–XVIII ст. (Богдан Хмельницький, види Астрахані), листи Товариства ім. Качковського 1870–1890-х рр. (за підписами В. Площанського і Б. Дідицького), документи з архіву або музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, розформованого у 1940 р., рукописні праці або нотатки С. Томашівського, М. Голубця та інші матеріали. Крім того, у 1990-х рр. Р. Крип’якевич доповнював (несистематично) архів ксерокопіями матеріалів, що стосувалися біографії його батька, насамперед, листуванням з інших збірок. До архіву, наприклад, було додано ксерокопії листів І. Крип’якевича до М. Грушевського з фонду 1235 ЦДА України у Києві, двох листів І. Крип’якевича до Н. Гірняка з Архіву УСС, що зберігається в Бібліотеці Народовій у Варшаві, та ін.

На чимало цікавих відомостей можна натрапити на зворотах аркушів, які І. Крип’якевич використовував для своїх записів. Наприклад, одна з добірок нотаток Крип’якевича загорнута в аркуш, що є заявою Ф. Срібного до Українського Комітету у Львові про продовження допомоги з Наукового Фонду (1943) (папка № 188); як чернетку І. Крип’якевич використав лист від НТШ до нього (за підписом І. Раковського), в якому повідомлялося про клопотання НТШ перед митрополитом А. Шептицьким за О. Пріцака (1939), або початок свого листа до А. Кримського у справі військової служби О. Пріцака (1940)¹⁸ (обидва листи у папці № 86); одна з чернеткових нотаток була зроблена на повідомленні Правління Мистецьких Спілок і Літературно-Мистецького Клубу про жалобну академію 1943 р. з нагоди річниці смерті Миколи Голубця (папка № 188); поміж виписками і нотатками на тему різьби і творчої праці Шкрибляків, на звороті однієї з них, зустрічаємо початок заяви І. Крип’якевича до начальника пересильного пункту м. Львова від 11 листопада 1949 р. з проханням дозволити йому побачення з кимось із арештантів, ймовірно, близькою для Івана Петровича людиною,

¹⁵ Див. папку № 403.

¹⁶ Бібліографія друкованих праць Івана Крип’якевича // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 8. – С. 21–72.

¹⁷ *Заболотна І.* Іван Крип’якевич: людина, громадянин, вчений // *Історія та історіографія в Європі.* – К., 2004. – Вип. 3: Історична наука як засіб політичної легітимізації в Німеччині та в Україні у XX столітті. – С. 186

¹⁸ Невідомо, однак, чи цей лист справді було написано. У збережених збірках з архіву А. Кримського листів від І. Крип’якевича поки що не виявлено. Див.: *Особові архівні фонди Інституту рукопису. Путівник: (НАН України. Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Інститут рукопису).* – К., 2002. – С. 276–282; *Путівник по фондах відділу рукопису Інституту літератури: (НАН України. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка; Фондація Омеляна і Тетяни Антоновичів).* – К., 1999. – С. 172–174.

яких серед арештованих і висланих на заслання у 1940 – першій половині 1950-х рр. було чимало (папка № 208); тощо.

Папки № 1-284 були впорядковані, пронумеровані та підписані самим Іваном Петровичем. Решта папок зберігалася в окремих шафах ~ це 18 папок “Нарисів історії України” (№ 342–359), 15 папок “Історичного атласу України” (№ 360–374), 17 папок “Архіву Холмщини” (№ 375–391), листування, переважно з істориками та культурними діячами до 1939 р., родинне листування з батьками, дружиною, дітьми і т.д., генеалогічні матеріали до родоводів Крип’якевичів, Мальчинських, Цегельських, папки П.-Б. Крип’якевича, ут. ч. й ті з паперами батька, які він мав намір розформувати по інших папках за темами.

Перші 284 папки І. Крип’якевич, найімовірніше, готував для передачі в архів на державне зберігання. Решту історик або не мав наміру передавати (наприклад, родинні матеріали, листування з діячами української науки і культури, згадка про яких була заборонена в радянські часи і т. д.), або не встиг за життя впорядкувати і підготувати для передачі. Наприклад, на багатьох папках блоку “Нариси історії України” рукою Івана Петровича дописано з позначками дат початку 1960-х рр.: “Не передавати”.

Окрім папок, впорядкованих самим Іваном Петровичем, є також і ті, що формувалися Богданом Івановичем, іноді навіть з його загальними описами батькового архіву (нумерованих і ненумерованих папок), картотек і навіть частково листування – не тільки перелік адресатів Івана Петровича, але подекуди й змісту листів (наприклад, папки № 339–341).

З усього архіву, ймовірно, у 1970-х роках, було виокремлено документи “Архіву Холмщини”. Іван Петрович, очевидно, сам мав намір виділити “Архів Холмщини” з цілості усіх документів. Так, у папці № 191 на аркуші добірки чернеток “Матеріали до іст[орії] шкіл (за абеткою)” дописана примітка І. Крип’якевича: “Холмщину вийняти”. Однак зробити це вдалося лише І. Бутичу вже після смерті історика за ініціативою і на прохання Богдана Івановича. Це виділення, щоправда, мало досить загальний характер, оскільки відібрано було лише папки з цілісним матеріалом про Холмщину – в основному ж комплексі архіву залишилося ще багато матеріалів на цю тему, розкиданих по інших тематичних папках.

Широта наукових зацікавлень Івана Петровича, що відображена в цьому архіві, без перебільшення, вражаюча. Один із його учнів, О. Прицак, писав про це такими влучними словами: “І. Крип’якевич займав спеціальне місце в українській історіографії. Він учений надзвичайно широкого діапазону. Він не тільки історик усіх епох, археограф, історіограф, історіософ і немає ділянки у всіх сферах історії української культури, де б він своїми роботами не вніс значного вкладу”¹⁹. У стислому вступі неможливо охарактеризувати всі проблеми, які представлені в документах архіву, однак найважливішими з них, якщо говорити дуже узагальнено, видаються наступні:

I. Щоденник, спогади

- “1903–1904: Дневник і varia” (папка № 324).

Молодий гімназист назвав цей щоденник “Мої гадки”. У спогадах за 1946 р. Іван Петрович писав: “Почав я списувати свій “пам’ятник” і там записував всякі плани майбутніх наукових робіт”²⁰. Написаний цей щоденник гарною соковитою мовою. Ось,

¹⁹ Прицак О. Іван Крип’якевич (1886–1967): (У першу річницю смерті Івана Крип’якевича). – С. 83.

²⁰ Крип’якевич І. Спогади (Автобіографія). – С. 86.

як він починався: “Великі люди і генії світа списують деколи свої спомини і т. и. – я мабуть не геній, а все таки чоловік, і ся людська гідність дає мені цілковите право до вписаня моїх гадок. – Не роблю я сього для тебе, світе, – ти за малий, щоби мене поняти, бо я чоловік! – роблю се для себе самого, буду вів над собою контролю...”

Або про свої плани: “Про що я не мрію!

Хотівбим, щоби наша Русь-Україна стала найвисше зі всіх народів, щоби винесла ся над інших власними силами...

Хоч я вихований на-пів по польски і в польській школі, хочу служити всіми силами Україні...

Мій головний намір і моя ціль на будучність: стати правдиво ученим істориком; при тім хочу посвятити ся філософії. – Війду зараз в першій році університетських студій до Наукового Товариства Шевченка, і там буду працював, кілька стане сил...” Далі пише про свої мрії, серед яких: “В Тов[аристві] Шевченка завести комісію філософічну; 2) Як буду де на провінції професором (Перемишль, Коломия...), засновати Кружок науковий 3) Поїхати до Турції за жерелами до історії відносин козацько-турецьких; [...]” і т. д. У цьому щоденнику є розроблений Іваном Крип’якевичем та його приятелем Нестором Церкевичем “Статут наукового кружка VII- А кляси IV гімназії у Львові”;

• “Біографічний словник моїх знайомих” (1962) на літери “А-П” (папка № 287) – нотатки (на аркушах формату А-5) про істориків і культурних діячів XIX–XX ст., цікаві тим, що записи базуються великою мірою на особистому знайомстві з більшістю тих, про кого записано. На жаль, поки що не знайдено відомостей про другу половину цього словника діячів на літери “Р-Я”;

• Чотири зошити спогадів І. Крип’якевича: I (1917–1918); II (1918– ...); III (1904–1939) – нотатки; IV (1893–1911) (Варшава, Москва) (папка № 323);

• Зошит зі спогадами Івана Петровича (1902–1911) (папка № 324);

• Два рукописи спогадів про Університет (X–XII, 1905) і (1. III. 1906) (папка №324);

• “Спогад про Володимира Гнатюка” (для музею у с. Велесневі на Тернопільщині);

• “Спогад про І. С. Свенціцького” (2 арк.) (папка № 287);

• “Спогади із перебування в Івано-Франківській області” (2 арк.) (папка № 324).

II. Листування

Крім листів Михайла Грушевського, це Степан Томашівський, В’ячеслав Липинський (два листи), Андрей Шептицький (один лист), Євген Петрушевич (один лист), Осип Назарук, Іван Кривецький, Василь Гарасимчук, Мирон Кордуба, Домет Оляничин, Степан Рудницький, Микола Зеров (один лист), Микола Андрусак, Ілько Борщак, Іван Огієнко, Михайло Возняк, Андрій Жук, Федір Вовк, Віра Свенціцька, Тарас Франко, Надія Суровцева, Омелян Пріцак, Михайло Брайчевський, Ярослав Щапов та сотні інших адресатів.

Іван Петрович був дуже обов’язковий у відповідях на листи. У 1950–1960-х рр. до нього як до найбільшого авторитета в царині історії і депутата обласної ради зверталося багато простих людей, сільських учителів історії та ін. за консультаціями, порадами, допомогою. З найцікавіших тут можна згадати лист колгоспників с. Кульчиці 1963 р. з проханням допомогти громаді встановити пам’ятник Петрові Сагайдачному

в їхньому селі, листи від краєзнавців багатьох регіонів Західної України, звернення піонерських дружин та шкільних історико-краєзнавчих гуртків Тернопільської обл. і Краснодарського краю, листування з музеями в Умані, Чернігові, Кам'янці (Черкаської обл.), Бахчисараї та ін.

III. Документи до історії науки

- НТШ і семінари, організовані Товариством (зокрема, автографи – доручення П. Житецького для І. Труша голосувати на зборах НТШ (лютий 1903 р.); заява В. Леонтовича до НТШ (березень 1905 р.); заява І. Липи до НТШ (січень 1902 р.); заява В. Липинського до НТШ (1909)) (папка № 159);

- боротьба за Український університет (1905–1907 (папка № 145–146: протоколи записів зборів, документи і матеріали, бібліографія), кінець 1910-початок 1920-х років);

- педагогічна й викладацька робота І. Крип'якевича: Рогатинська гімназія (листування з Михайлом Галушинським), Філія Академічної гімназії у Львові, Український таємний університет – семінар Українського університету з джерелознавства 1922 р. та ін. (папки № 16-а, 149, 170), університет у Кам'янці-Подільському у 1918 р. (папка № 293), викладацька праця в Богословській академії у 30-х роках (папка № 172), у Львівському державному університеті у 1944–1946 роках на кафедрі історії України; робота з аспірантами (зокрема, В. Ф. Інкін) (папка № 173 та ін.);

- лекції С. Томашівського, читані у Краківському університеті, “Dzieje Rusi Kijowskiej do połowy w. XIII w 25 wykładach” (автограф С. Томашівського);

- документи про співпрацю Івана Крип'якевича з ВУАН у 1920-х рр.; звернення Історичної секції та Археографічної комісії ВУАН до НТШ від 8 грудня 1925 р. (за підп. М. Грушевського, О. Гермайзе, В. Іванця);

- утворення Львівського філіалу Інституту історії АН УРСР (1939–1941, 1944–1946) – документи, матеріали, списки співробітників, тематичні плани, звіти тощо;

- українська наука під час німецької окупації: листування окремих осіб з І. Крип'якевичем за той період; “Кабінет історії України” (співробітники, референти, тематичні плани); “Історія України: Організація наукових дослідів” (проспекти, плани для Києва і Праги – квітень 1943 р.); “Інститут Шевченка” (папери, вирізки з газет другої половини 1942 р.) (папка №150)); бібліографія робіт, запланованих до друку в Українському Видавництві 1941–1942 рр. (на карточках Українського Видавництва);

- праця І. Крип'якевича в Музеї етнографії АН УРСР над “Атласом матеріальної культури західних областей УРСР”, дослідження народних промислів, автобіографії різьбярів та інших народних майстрів Гуцульщини, зібрані у 1940-х рр., вивчення творчої праці родини Шкрибляків;

- утворення Інституту суспільних наук;

- співпраця львівських і київських істориків; з-поміж останніх – Ф. Шевченко, О. Бевзо, І. Бутич, О. Касименко, В. Голобуцький, Г. Логвин, П. Гудзенко та ін.;

- основні проекти під час роботи в радянських наукових установах: підготовка до відзначення 300-ліття воз'єднання України з Росією – складання тематичних планів видань, підготовка збірників джерел на основі львівських архівів; видання монографії “Богдан Хмельницький” (1954) і збірника “Документи Богдана Хмельницького” (1961); дослідницька та організаційна праця над “Історичним атласом

України”; семінари спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін, організовані у ЦДІА у Львові;

- матеріали про те, як радянська система намагалася ламати І. Крип'якевича – нотатки рукою Івана Петровича перед заголовками деяких публікацій 40-50-х років про те, що текст, де є його підпис, з ним не узгоджувався; або лист з газети “Правда України” про те, щоб Іван Петрович переписав статтю, де недостатньо “покаявся” – мовляв, треба не лише за “Історію України”, видану за німців, але й за співпрацю з М. Грушевським; матеріали і тексти пропагандивних лекцій: звіт про поїздку з О. Степанів у Новий Яричів у березні 1945 р. з виступом перед селянами і т. д., і т. п.;
- українсько-вірменські зв'язки кінця 50–60-х років.

IV. Документи до біографій істориків

Крім згаданих уже спогадів І. Крип'якевича і його листування, це автобіографії, особові листки, заяви, наукові звіти самих істориків, їхні автографи, машинописні праці, подекуди з авторськими правками, тощо, зокрема, М. Андруска, М. Голубця, О. Прицака, О. Горбача, О. Домбровського, Є. Завалинського, І. Карпинця, М. Кордуби, Л. Окіншевича, О. Терлецького, Т. Коструби, С. Білецького та ін. Кілька папок з фотографіями істориків XIX–XX ст.

V. Громадсько-культурна діяльність І. Крип'якевича

- участь у наукових курсах Товариства прихильників української літератури, науки і штуки за червень і липень 1904 р. (“Університетські курси 1904”) (папка № 146);
- “Просвітній кружок Академічної Громади” (1908) (папка № 147); Історичний кружок Академічної Громади (папка № 148);
- “Просвіта”;
- Історичний кружок Філії Акад[емічної] гімназії, 1917 (папка № 148);
- Комітет охорони воєнних могил (1921) (папка № 326);
- діяльність у громадських товариствах – відозви, статuti і т.п. (Українське Історичне Товариство (1924); Статут Галицько-Володимирського Товариства у Львові);
- заснування школи ім. Короля Данила у 1912 р. і ювілейні заходи з відзначення 25-ліття школи у 1937 р.;
- проект “Музей Жовківщини” (план і перелік основних експонатів) (папка 150);
- діяльність І. Крип'якевича як депутата обласної ради.

VI. Документи до вивчення біографії І. Крип'якевича

• його метрики, свідоцтва, автобіографії, папка з документами дружини – Марії Крип'якевич (метрика хрещення (1887), вінчання (1913), документи про освіту, легітимація з її фотографією, 2 документи Е. Сидоровича); родинні листи Марії Крип'якевич (1964–1966); листи Івана Крип'якевича до батьків (1905–1910), до дітей і листи родини до Івана Петровича, починаючи від 1900-х рр.;

- генеалогія Крип'якевичів – таблиці, нотатки, в т. ч. й нотатки Богдана Івановича і Романа Івановича про Сидоровичів, Мальчинських, Цегельських, ін.

VII. Методологія та інструментарій історика, організація власної наукової роботи

З одного боку, про це можна судити з архівних нотаток І. Крип'якевича, копій і фотокопій джерел, наукових статей і нарисів, з іншого – картотека. В архіві, очевидно, представлена тематика основних його наукових зацікавлень:

- історія козаччини другої половини XVI – першої половини XVII ст. (реєстр документів про листування старшини, реєстри полковників, генеральних писарів, наказних гетьманів, біографічні нотатки про полковників, гетьманів);

- Хмельниччина;
- історія Львова;
- Київська Русь і Галицько-Волинське князівство;
- друкарство, книга (матеріали про Івана Федорова, фотокопії титульних сторінок стародруків, гравюр, віньєток і заставок);
- спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни: геральдика, сфрагістика (папки з печатками Війська Запорозького, печатками міст, князів і громад), методика історичних досліджень (зшитки з курсом лекцій 20-30-х років (папка № 15, 16, 16-а, 149, 166–168)), медалеграфія, дипломатика, епіграфіка, палеографія;
- окремим блоком виділено картографію, зібрано колекцію карт і планів, багато з яких накреслено самим І. Крип'якевичем;
- церковна історія;
- історія шкільництва;
- мистецькі зв'язки і малярство (зокрема, переліки львівських малярів з бібліографічними нотатками), гравюра (кілька папок про львівських граверів), архітектура, бібліотеки (зокрема, матеріали до історії бібліотеки Ставропігійського братства);
- матеріали до біографічного словника діячів української науки і культури, словника старовини Війська Запорозького XVI–XVIII ст., термінологічні словники тощо;
- народні промисли, дереворобні промисли, гончарство.

VIII. Надруковані праці

Монографія “Київська Русь” (1963 р.; бл. 680 арк.), машинописи і автографи статей, ранні праці, починаючи зі студентських років, рецензії та відгуки І. Крип'якевича, поодинокі літературні твори та ін.

IX. Документи про мистецьку діяльність

Переважно – це листування у справі екслібрисів: Олена Кульчицька, Лев Гец та ін. Матеріали, що висвітлюють участь І. Крип'якевича в мистецькому житті Львова у 1930-х рр., зокрема, співзаснування “Гуртка українських екслібрисистів” (разом з І. Крушельницьким та П. Ковжуном, 1931 р.), організації виставок українських екслібрисів з власної колекції і т. д.

X. Світлини з видами Львова

Папки зі світлинами міста, зробленими Ю. Дорошем переважно під час спільних з І. Крип'якевичем проходів по Львову. Сьогодні ці фотоматеріали є унікальним джерелом для створення альбому про Львів, його вулиці і людей епохи середини XX ст.

Заходи І. Крип'якевича для втілення в життя ідеї 1950-х років щодо видання “Альбому міста Львова” із зображенням картин, гравюр, архітектури Львова і т. д.

XII. Матеріали до бібліографії праць І. Крип'якевича

У першу чергу, папки зі статтями, відбитками статей, брошурами І. Крип'якевича, зібраними ним самим, його нотатки з укладання власної бібліографії, нотатки Б. і Р. Крип'якевичів.

Праця над цим інвентарним описом розпочалася навесні 2001 р. на пропозицію Я. Дашкевича, до якого, у свою чергу, звернулася в цій справі Л. Крип'якевич. За основу опису брався тематичний принцип самого І. Крип'якевича і матеріали описувалися у межах кожної папки, сформованої власником архіву або його синами. Архівні папери з одної папки не переставлялися в іншу. Якщо в одній папці виявлялися матеріали, споріднені за походженням з подібними до них в інших папках, то такі випадки по-можливості відзначалися відсилками (порівн., наприклад, папки № 154 і 150; 202 і 126; 287 і 159, 336; та ін.).

Праця над описом проводилася у два етапи. На першому було зроблено загальний опис усіх папок (нумерованих і нумерованих), продовжено нумерацію папок, започатковану І. Крип'якевичем (від № 285 до 391, а також бібліографія – № 392–416), розписано листування і словники істориків по прізвищах, назви рукописних та друкованих карт і т. д., і т. п. На другому етапі проводилася звірка опису, робилися доповнення і виправлялися неточності, допущені під час впорядкування першого варіанту. Заголовки папок, написані І. Крип'якевичем, передаються точно згідно з його назвами без втручань у текст (включно з помітками, які Іван Петрович робив коло заголовків: дата впорядкування папки, його криптоніми коло якоїсь нотатки, особливі позначки та ін.). Одною зірочкою (*) відзначено папки, назви яких були складені Б.-П. Крип'якевичем після квітня 1967 р., двома зірочками (**) – назви, писані рукою Р. Крип'якевича, трьома (***) – під час теперішнього опису.

Не все в цьому описі вдалося зробити так, як задумувалося. Несистематична праця, іноді навіть з тривалими по кілька місяців перервами, що велася між поїздками упорядника до Львова спочатку з Тернополя, а потім з Києва, відбилася, звичайно, на точності й деталях опису. Особливо це стосується останньої третини опису – папок № 262–391 (за винятком опису картографії, листування і окремих папок з блоків “Нариси історії України” і “Архів Холмщини”). Доповнити і виправити ці похибки є справою майбутнього, зокрема під час формування архівних одиниць зберігання, нумерування аркушів у межах кожної папки і т. д. Головною ж метою, яку упорядник ставив перед собою, приступаючи до цієї праці, було провести якнайповнішу інвентаризацію рукописів для ймовірної майбутньої передачі архівістам. Цим також пояснюється малий наклад видання.

Не зважаючи на це, опис дає загальну уяву про Архів Івана Крип'якевича. Очевидним є факт, що ці папки є основним джерелом для вивчення творчої біографії цього видатного історика, його життя і світогляду. Документи архіву ще раз засвідчують, що Іван Петрович був людиною великої душі, доброзичливим і відкритим для людей, мав сильний характер великого патріота, на чю долю випали нелегкі випробування, але який зміг з гідністю їх перейти. Передаємо цей опис у руки читачів з надією, що майбутні дослідники відкриють ще багато невідомих штрихів до життєпису цієї неординарної особистості.

Архів Івана Крип'якевича. Інвентарний опис / Упорядник Ярослав Федорук. – Київ; Львів, 2005. – С. IX–XXX.